

תפקודה של "זה" הבלתי לקסיקלית בעברית בת ימינו

1. מבוא

בלשנים רבים ניסו להסביר את תופעת הפרונומינליזציה באמצעות הגדרת החוקים התחביריים העומדים ביסודה, אולם ניסיונות אלה לא הניבו הסבר ממצה. כיום נוטים לתרץ את בחירתו של הדובר בכינוי (פרונום), אשר בהשוואה לשם העצם המלא תוכנו עמום או בלתי מפורש, לאו דווקא בתחביר, כלומר לאו דווקא כחלק מתהליך מכני הכרוך בנוכחותו של שם עצם במקום זה או אחר בטקסט, כי אם בשיקולים פרגמטיים.¹

במאמר זה אתאר את סביבות היקרותו של הכינוי זה הבלתי לקסיקלי, הנעדר תוכן פרנציאלי מוגדר, ואעמוד על תפקידיו הפרגמטיים בסביבות אלה. במקרים שיובאו להלן ניתן להיווכח כי אין הכינוי הנדון ממלא את תפקידו הדאיקטי המובהק – רמיזה לישות מסוימת ממין זכר, בין שהיא ישות חוץ-לשונית או סיטואציה חוץ-לשונית (אזכור אקסופורי), ובין שהיא ישות פנים-לשונית (אזכור אנדופורי).² במילים אחרות: מבחינה לוגית-סמנטית אין הכינוי זה מהווה חלק מן הארגומנטים של המשפט (הפרדיקציה). מאידך, כך אטען, אין הוא כינוי ריק כפי שנוהגים בדרך כלל לתארו.³

אביא דוגמות בעיקר מלשון הדיבור של ימינו, רובן מן הלשון המדוברת המיוצגת בכתב,⁴ שכן תפקודה של זה כאנפורה פרגמטית בולט במיוחד בלשון הדיבור.⁵ בביטויים אלה עיקר תפקידה להצביע על מוקד המסר, ולשמש בכך אמצעי

1. עיין בולינגר, 1979. השווה גם לדבריה של קמפסון (1988, עמ' 204): "A pronominal expression is one whose value is not given directly by the grammar".
2. ההבחנה בין אזכור אנדופורי (טקסטואלי) לאזכור אקסופורי (של הסיטואציה) מיוחסת להאלידיי וחסן (1976).
3. עיין, למשל, ברמן (1980, עמ' 767) המגדירה אותו an empty pro-subject.
4. דוגמות בלא ציון מראה מקום נלקחו מן הדיבור או הומצאו על פי חוש הלשון שלי כדוברת ילדית.
5. על התרחבות השימוש בזה הבלתי דאיקטי בדיבורם של הישראלים עיין ניר (תשנ"ז), וכן

להבעת יחסו של הדובר כלפיו. פונקצייה זו של זה אכנה כאן בשם "פונקצייה מודלית"⁶.

להלן אדון בשלושה סוגים של זה הבלתי לקסיקלית:

1. זה האימפרסונלית, כלומר זה ככינוי שהמסומן שלו הוא תופעות כלליות בעולם החוץ-לשוני או נסיבות כלליות בהקשר של עולם השיח.
2. זה האקסטרפוזיציונית, כלומר זה המשמשת כאמצעי תחבירי להפניית תשומת לבו של השומע לחלק מסוים במבע המוצג בקדמת הבמה (בפוקוס), בין שיסוד זה הוא חלק מן המידע ה"ידוע" בין שהוא חלק מן המידע ה"חדש"⁷.
3. זה המודלית, המשמשת להבעת עמדתו של הדובר ולהצגת מעורבותו הרגשית בתוכן המשפט.

למעשה, במקרים רבים ניתן לתאר את השימוש בזה כמאפיין של השימוש האידיוסינקרטי בלשון, כלומר כשימוש אידיומטי. למשל, בלשון המקרא מופיעה זה הבלתי לקסיקלית בשימוש אידיוסינקרטי במשפטים שלא בדרך החיווי, בעיקר בדגמים של מבני שאלה, למשל: "מה זה היה לבן קיש" (שמ"א י, יא), "למה זה מרחם יצאתי" (יר' כ, יח), "למה זה תשאל לשמי" (בר' לב, ל). שימוש מעין זה ניתן למצוא אף בלשון ה"גבוהה" בעברית החדשה. למשל, בלשון הכתובה של שנות החמישים מצאתי מבעים אלה: "היכן זה אתה לוקח תפוחים אלה?" (יחייב, עמ' 23), "לאן זה יכול היה העט להיעלם?" (שם). במבנים כגון אלה ממלאת זה תפקיד פעיל בתהליך של פירוש המבע ומיקוד המסר.⁸ יתר על כן, בשימוש אידיומטי היא מופיעה במקרא ואף בימינו גם ליד תוארי פועל של זמן, למשל: "זה שנתיים הרעב בארץ" (בר' מה, ו), כלומר: כבר שנתיים.⁹

6. גולדברג וקנטור (תשס"ד), המתבססות על ממצאים מלשון הכתב המחקה את הדיבור מראשית שנות התשעים של המאה העשרים, תוך כדי השוואה לממצאים משנת 2000.
  7. המונח מודליות משמש במאמר זה במובנו הכללי, ולא דווקא במובן הצר של ציון המודוס התחבירי של הפועל. כוונתי כאן למודוס ה"אישי" של הדובר, כפי שהוא משתקף מכל היסודות הבלתי פרופוזיציונליים במשפט, או במובנו לפי ליונס (1977, עמ' 452, ר-17.1), במובן של כל היסודות המביעים את "עמדתו בסוגריים" של הדובר כלפי תוכן הפרופוזיציה.
  8. פוקוס אינו משמש במאמר זה במשמעותו הצרה, כשימושו של האלידי (1967), דהיינו כמציין את היסוד המובלט בתוך יחידת המידע הנושאת את גרעין ההנגה והמהווה את המידע ה"חדש" (במובן המידע שלא ניתן להסיקו מן השיח הקודם).
  9. היסוד התמטי במשפטים מדגם "למה זה" וקרוביו הוא הפסוקית השמנית הא-סינדטית (למשל, "למה זה" – נושא לוגי, "מרחם יצאתי" – נושא לוגי). לדעת גולדנברג (1998, עמ' 119), יש להבין משפטים אלה כמשפטים מבוקעים שהסבתם לא נשלמה.
9. השווה לתפקידו הבלתי לקסיקלי של il est deux ans qu'elle est בצרפתית (למשל, il est deux ans qu'elle est partie – "זה שנתיים מאז היא עזבה").

2. "זה" האימפרסונלית הרומזת לתופעות כלליות בעולם החוץ-לשוני או בעולם השיח

2.1 "זה" כ"כינוי הניטרלי של הטבע"¹⁰

אחת מהנחות היסוד המקובלות בבלשנות היא כי לא כל המשפטים בלשון הם בעלי נושא סמנטי (אקטנט, תְּמָה, אגנט), אך לכולם יש נושא דקדוקי. עיקרון זה מכונה בספרות הבלשנית "עקרון הפרדיקציה"¹¹. כינוי המהווה "נושא אפס" או מייצג נושא דמה (dummy subject) הוא למעשה חלק בלתי נפרד מן הפרדיקט, ואין הוא מייצג ארגומנט לקסיקלי עצמאי.¹² מבחן השאלה מספק אחת מן העדויות המקובלות לחוסר ממשות לקסיקלית של יסוד לשוני נתון. למשל, "מה צפוף פה? *זה". הפרדיקט בביטויים כגון אלה מוגדר על כן כפרדיקט אפס-אתרי (p⁰).¹³

העברית שייכת לטיפוס הלשונית הסובל מבנים בעלי "נושא אפס", כלומר מבנים שבהם הנושא הדקדוקי אינו ממומש מבחינה פונולוגית. למשל: "[נושא אפס] קר היום"; "[נושא אפס] משעמם לי". עם זאת, בפרדיקציות המציינות תופעות טבע, כגון מצבים הקשורים במזג האוויר, בטמפרטורה, בתאריך ובשעת היום וכן תיאורים נסיבתיים אחרים, ממומש דובר העברית של ימינו בהקשרים מאופיינים מסוימים (בעיקר בלשון הדיבור ה"נמוכה") את זה האימפרסונלית.

כידוע, בלשונות אירופה המודרניות (כגון גרמנית, אנגלית וצרפתית) חלה גרמטיקליזציה (או לקסיקליזציה) של השימוש במבנה הכולל כינוי רומז אימפרסונלי, שאינו מצביע על נושא רפרנציאלי מסוים (למשל il pleut, it rains, es regnet).¹⁴ כלומר, לשונות אלה מחייבות מימוש פונולוגי של נושא דקדוקי שהוא נושא יתר (פלאונסטי) שאינו מצריך אפיון סמנטי.

לעומת לשונות אירופה, בלשון הדיבור של ימינו ממומש כינוי יתר זה רק בהקשרים מאופיינים. למשל, ביטוי כללי של מזג אוויר מסוג "זה קר" שכיח פחות וקביל פחות בדיבור, מביטוי בעל יסודות מגדירים, כגון "זה ממש קר כאן!". נראה

10. במסורת הבלשנית הכינוי הרומז האימפרסונלי מכונה לעתים the great neuter of nature. יספרסן (1965, עמ' 241-243, וגם 1909-1949, כרך 7, §4.6D) מכנה אותו conceptual

neuter, או unspecified *it*.

11. עיין למשל ויליאמס, 1980.

12. בעניין זה אין תמימות דעים בין הפילוסופים לבלשנים. הפילוסופים טוענים בדרך כלל כי גם "משהו" החסר ממשות רפרנציאלית הוא נושא (כגון "משהו" המציין את כלליות עולם הפרספציה). הד לוויכוח זה ניתן למצוא אצל פילוסוף הלשון הנודע אנטון מרטי (1916).

13. ראה למשל ליץ, 1981, עמ' 131.

14. משמע, השימוש במבנה זה בביטויים הנוגעים למזג האוויר ובקרוביהם הפך לחלק מן המוסכמות הלשוניות הקבועות, או לחלק מן השימוש האידיומטי בלשון. במילים אחרות, כינוי בלתי לקסיקלי זה התמסד כאופרטור של יחסים תחביריים, סמנטיים ופרגמטיים שקודם לכן לא הובעו בדרך זו בלשון.

לי כי מוגדרותו של המצב היא הגורם המדרבן את השימוש בזה גם במבעים אלה מלשון הדיבור:

1. זה מאוחר עכשיו. אתה לא יכול להמשיך לקרוא!
2. למה אתה נראה כך?! זה לא תשעה באב היום!
3. זה לא רחוק מפה לעיר העתיקה.
4. אני לא נכנסת לכאן. זה יותר מדי צפוף פה.
5. בתיכון זה יותר כיף, נכון?

ניתן לקבוע אפוא כי הכינוי הרומז בתפקודיו אלה הוא כינוי פרונומינלי "ירוד", או כינוי רומז בלתי מובהק.¹⁵ היינו מצפים אפוא למצאו רק ליד פרדיקטים שמניים המציינים מצב או ליד פרדיקטים המציינים פעולה הנעשית מאליה, ולא ליד פעלים טרנזיטיביים, המצריכים מילוי שני אתרים, של שני ארגומנטים, פועל ופעול. ברם הבחינה של סביבות היקרותו מגלה כי לא תמיד כך הדבר, כגון בדוגמה 14 להלן ("זה גורם לי בחילה").¹⁶ יתרה מזו, הכינוי שהוא מושא עיונו אינו תחליף-שם של נושא בלבד, אלא הוא עשוי אף להקביל במשמעותו ליסוד לקסיקלי המשמש במשפט כמושא או כתואר פועל (בעיקר תיאור מקום ותיאור זמן). למשל, מבעים בלשון הדיבור כגון, "תאמין לי, זה ממש קר בלילה", "קח סוודר, זה קר בחוץ" מקבילים במשמעותם ל"בלילה קר" / "קר בלילה"; "בחוץ קר" / "קר בחוץ". לעניין זה נשוב בהמשך (להלן §5).

בלשונות אירופה אולי ניתן לתרץ את התמסדות השימוש בכינוי יתר זה כחלק מהתרופפות המורפולוגיה הקלאסית הסינתטית. דהיינו, כפי שלשונות אלה התרגלו להשתמש בנושא דקדוקי נפרד (אנליטי) ליד פרדיקט פועלי, כך הן נוהגות להשתמש בכינוי-שם נפרד אף כשהפרדיקט שמני, כגון בביטויי מזג אוויר ומצבים בטבע.¹⁷ טענה זו יש בה היגיון-מה, אך עדיין אין בה משום הסבר מלא לתופעה. טענה אחרת

15. לפי תורת הפרוטוטיפים מיסודה של אלינור רוש, ניתן להגדירו כחבר בלתי פרוטוטיפי בקטגוריה, או כחבר המצוי בשוליה העמומים. יושם לב כי אינני טוענת כאן כי הוא כינוי ריק מסוג expletive (כגון there באנגלית. למשל, "there arrived three trains", ובצרפתית "il est arrivé trois trains" – il).

16. השווה בולינגר, 1973, עמ' 262.

17. הד לתפיסה זו ניתן למצוא אצל יספרסן (1965, עמ' 241). הוא מדגים את המורפולוגיה הסינתטית בביטוי pluit בלטינית וב-piove באיטלקית ('ירוד גשם'), בניגוד ללשונות מודרניות כגון גרמנית, אנגלית וצרפתית, הנוקטות במקרה זה כינוי אימפרסונלי נפרד מן הפועל. הוא הדין במורפולוגיה הסינתטית בפעלים בלטינית ובאיטלקית, כגון viene, venit ('הוא בא'), גם לעומת היחידה הפועלית האנליטית המקבילה בלשונות כגון גרמנית, אנגלית וצרפתית. כך גם בלשונות השמיות, המתאפיינות במורפולוגיה סינתטית ומשום כך סובלות צורות אימפרסונליות, שבהן אין מימוש פונולוגי של 'נושא אפס'. השווה, למשל, 'דופקים בדלת' לעומת "Es klopft" או "There is a knock at the door".

היא כי שימוש זה, בעיקר לגבי תופעות טבע, הוא שריד של דמיון מיתו-פואטי, שהיינו מאחורי הכינוי האימפרסונלי הנדון יש רמז לכוח עליון, האחראי לפעולה או למצב.¹⁸

העברית, כאמור, שייכת ללשונות הסובלות מבנים שיש בהם "נושא אפס", ומימוש כינוי אימפרסונלי בנפרד מן הפרדיקט אינו דרך המלך במקורותינו. נשווה, למשל, למבנים שבהם "נושא אפס" בלשון המקרא, כגון משפטים שנשואיהם מציינים תופעות טבע: "ויאר להם" (שמ"ב ב, לב), ולמבנים שהנשוא בהם מתקשר לארגומנט מתנסה (experiencer), כגון "ויחר לקין מאד" (בר' ד, ה), "אל ירע בעיניך על הנער" (בר' כא, יב). הדעת נותנת כי השימוש בכינוי הרומז האימפרסונלי, שאינו חלק מן הדקדוק העברי, חדר לעברית החדשה בתחילה בהשפעת היידיש, וכיום גם בהשפעה הגוברת של האנגלית ושל לשונות אירופה האחרות.

2.2 "זה" כיסוד אנפורי של עולם השיח

במקרים שאדגים להלן אין זה כינוי דאיקטי לעצם מסוים או כינוי אנדופורי (בעל אזכור בטקסט), אלא כינוי המכוון לקטע של מציאות. אמנם ההקשר הלשוני עשוי להבהיר מהי הסיטואציה שאליה מתכוון הדובר, אך בסופו של דבר ניחושיו של הנמען לגבי כוונות הדובר, כלומר ההיסקים הפרגמטיים של הכינוי הנדון, מתבססים על הכרת עולמו החברתי-תרבותי של הדובר ועל מערכת אמונותיו על העולם.¹⁹ דבר זה ניכר למשל בביטויים האידיומטיים שלהלן, שבחלקם בולטת גם השפעת האנגלית:

6. צא מזה! (כלומר, מהמצב שאתה נמצא בו)
7. שכח מזה! (כלומר, ממה שחשבת עליו)
8. לך על זה! (כלומר, בחר בדרך או באפשרות המתאימה העומדת בפניך)
9. זה נגמר בינינו. (כלומר, כל מה שיש בינינו, הקשר האישי, העסקי וכדומה)
10. בחיך, אל תעשה לי את זה! (כלומר, את אשר אתה עומד לעשות)
11. תפסיק עם זה! (כלומר, חדל לעשות את אשר אתה עושה, גם עשייה מופשטת)

18. כגון בלטינית Jupiter tonat (יופיטר מרעים). עיין יספרסן, שם (המפנה למאמר של שפיצר).
19. ברה"ל, במאמר שפרסם ב-1954, הוא שהכיר בכך שהפירוש שמעניק הנמען לביטויים אינדקסליים (דאיקטיים או אנפוריים) כרוך בהערכת אמונותיו של המוען וכוונותיו בשעת הפקת המבע. לדיון בהיסקים פרגמטיים של ביטויים אינדקסליים עיין, למשל, גריין, 1996, פרק 2. דוגמה לכך מביאים מהלר ודופו (1987) מצרפתית (מצוטטת אצל קלייבר, 1994, עמ' 49): "Après avoir considéré son dossier, le directeur limogea l'ouvrier, parce qu'il était un communiste convaincu" (אחרי שבחן את התיק שלו, שילח המנהל את העובד, מכיוון שהיה קומוניסט מושבע. [התרגום שלי]). אם המבע נאמר בארה"ב, ודאי שהוא שילח את העובד, אך אם המבע נאמר בברה"מ לשעבר, הוא עשוי להתכוון למנהל דווקא.

12. ראיתי שזה לא זה, אז הלכתי הביתה. (כלומר, ראיתי שהדבר או הדברים אינם כפי שציפיתי)
13. שמעתי את חבר הכנסת מהליכוד מסביר [...] שזה לא הזמן להחליף שרים ("הארץ", 3 בספטמבר 2004).
14. כל כך מחניק פה שזה גורם לי בחילה.
- במקרים אלה האזכור הטקסטואלי של זה עמום, ועם זאת אין הוא זקוק לאפיון סמנטי. מבחן השאלה הוא הוכחה לחוסר ממשותו הלקסיקלית. למשל, בתגובה על מבע כגון "ככה זה בחיים", לא נשאל "מה ככה בחיים?", ובתגובה ל"זה מה יש!" לא נשאל "מהו הדבר שיש?". הוא הדין במבע שלהלן, מתוך ריאיון עיתונאי:
15. שאלה: "מתי התחלת להבין שאתה כבר לא אלמוני?" תשובה: "מהרגע הראשון של האודישנים זה כבר הפך להיות מטורף" (מוסף 7 לילות, "ידיעות אחרונות", 20 באוגוסט 2004).
- כלומר, זה היא כינוי אנפורי לסיטואציה הכללית, ופירושו מעוגן במישור המבע (האילוקוציה, הפרגמטיקה); אין הוא כרוך במבנה הארגומנטטיבי של המשפט (הלוקוציה, הפרדיקציה).
- להלן דוגמות נוספות מן הלשון הכתובה המחקה את לשון הדיבור (כולן מתוך דיבור ישיר). זה באה בהם ככינוי אנפורי, המכוון למצב הכללי, ואת דיוקו יש לחפש בהקשר החברתי-תרבותי הנתון:
16. אל תגיד להם שזה יותר יפה ככה (שמעוני, עמ' 240).
17. תאמינו לי, אם זה היה תלוי בי, הייתי הורג את כל המאה ששים חברי כנסת (קרת, עמ' 66).
18. אבא שלי היה אומר [...] שזה הכל בגנים, ושצריך רק קצת ללמוד הסטוריה משפחתית בשביל לראות שהמשפחה של אמא דפוקים (קרת, עמ' 68).
19. אצלי זה לא בדיוק ככה. זאת אומרת, אבא שלי לא בוכה או צועק, הוא רק מדבר (קרת, עמ' 125).
20. כנראה שאי אפשר הכל ביחד. ככה זה (קרת, עמ' 84).
21. "מה לעשות" ענתה בשקט, "זה מה יש. בסוף אבל אני אמצא את אהבת חיי" (שמעוני, עמ' 127).
22. זה יכול להיגמר בסנקציות (כותרת מאמר, "הארץ", 16 באוגוסט 2004).
- מן ההקשר עולה כי הכוונה בדוגמה 22 למצבה של ישראל בעולם. הביטוי "זה יכול להיגמר ב-" כאן הוא חיקוי ללשון הדיבור.
23. רק שהחיים נתנו לו מכה, והוא כבר לא האמין שהוא יצא מזה. אבל יוצאים

[...] מספיק שיש אנשים שאוהבים, אז יוצאים מזה. מהדברים הכי גרועים אפשר ככה לצאת. מכל דבר, אין דבר שלא (שמעוני, עמ' 291).

בדוגמה 23 זה מאופיינת לכאורה בביטוי "הדברים הכי גרועים", אך לאחר מכן יש שוב הכללה בביטוי "כל דבר", המשקף את משמעותה הכללית, החובקת-כול. זה עשויה להיות גם אנפורית לקטע מסוים של מציאות שאזכורו רופף, אך הדובר חש צורך לזהותו מחדש באמצעות ציון מפורש של שם העצם שהוא מתכוון אליו. משמע, שיקולי הבחירה בין כינוי בעל תוכן רופף לבין שם עצם מפורש הם במקרים אלה פרגמטיים ולא דווקא תחביריים. תפקוד זה דומה למצבים לשוניים מובהקים של תמורה, שגם בהם חש הדובר צורך להבהיר או לחזק את זיהוי המסומן. להלן דוגמות לתפקוד כזה של הכינוי הנדון:

24. זה עכשיו לא? הדירה שלכם נתן? זה פה לא? שמה ממול? (שמעוני, עמ' 128)²⁰

דהיינו, זה מצביעה על הפרדיקציה העוקבת, המשמשת את הדובר לצורך הבהרה וזיהוי מחדש של קיום הדירה ומיקומה. עמימותו של הכינוי הרומז מזמינה אפוא זיהוי מחדש של הרפרנט. כיוצא בזה:

25. כן, זה לא מצחיק. בכלל-בכלל לא מצחיק המצב שלו, מה שנכון-נכון (שמעוני, עמ' 259).

"המצב שלו" הוא מעין תוספת של הדובר לאחר מחשבה שנייה, ומטרתה להבהיר ולחזק את זיהוי ההיסק הפרגמטי הכללי והעמום שבזה. גם במבט שלהלן חש הדובר צורך להבהיר את כוונתו לאחר שנקט את זה במשמעות חובקת-כול. הכותב בחר להוסיף נקודתיים לצורך הבהרה:

26. מי היה מאמין שזה מה שיצא ממנו: אחד שמעירים אותו באמצע הלילה ודורשים ממנו דו"ח-ביניים כבר בערב (שמעוני, עמ' 259).

לעומת זה, בדוגמה שלהלן הדובר מתקן את דבריו בדרך הפוכה, באמצעות הכללת זה מעבר להיסק הפרגמטי המשתמע מן השיח הנתון:

27. "אמנות זה לא", ענה שכטר, "מה שזה לא יהיה" (שמעוני, עמ' 291).

זה משמשת כינוי כללי, המכוון למציאות מסוימת והבא על דיוקו בשיח, אף כשהיא חלק מביטוי מבהיר כגון זה אומר ש-, זה מוכיח ש-, זה מראה ש-, למשל:

28. אבל האם זה אומר שעל ישראל לסגת מחר מכל מילימטר בשטחים כדי להתקבל בפאריס ובמדריד ("הארץ", 18 באוגוסט 2004).

29. יצוין שסימני הפיסוק, בהם סימני השאלה, משמשים את יובל שמעוני גם לציון הנגנה.

3. "זה" באקסטרפוזיציה (קדמית או אחורית)

3.1 "זה" כיסוד מקדים²¹ המצביע על הנושא הלוגי בתפקודו זה אין הכינוי הנדון מוסיף דבר לתוכן הפרופוזיציה, דהיינו משפטים כגון "זה לא שלי הספר הזה" ו"הספר הזה לא שלי" הם משפטים נרדפים בעלי תנאי אמת זהים. עם זאת, משפטים אלה שונים מבחינת מיקוד המסר, ומבחינת תהליך הפענוח של המבע.

נקיטת כינוי מקדים בעמדת הנושא, כלומר בראשית המבע, עוצרת או מעכבת את התהליך הצפוי של פענוח המסר,²² שכן הארגומנט המתקשר לפרדיקט נמצא במבנה זה בעמדת השעיה. הדובר בוחר בצורת עריכה זו של דבריו כדי למקד את המסר ולהביע את עמדתו כלפיו. להלן נבחן את תפקודיה השונים של זה במעמדה ככינוי אקסטרפוזיציוני.

3.1.1 "זה" כיסוד המקדים נושא לוגי המהווה שם עצם

א. זה מקדימה שם המופיע בסוף משפט ("ייחוד אחורי"):

29. זה כסף קטן המודעה (שמעוני, עמ' 155).

30. זה לא בעיה כאלה דברים (שמעוני, עמ' 157).

31. "זה לא מהפנס, הריח" התאורן אמר, "מהתקע זה בא" (שמעוני, עמ' 244).

32. מה יש. זה רק של הצבא, הסרט? זה גם של הבת שלהם (שמעוני, עמ' 204).

ב. זה מקדימה שם הצמוד אליה:

33. מכל התירוצים והתואנות, זה האחרון הוא המתעתע והעלוב מכולם ("הארץ", 17 באוגוסט 2004).

כלומר, זה מחזקת ומבליטה את האמירה ש"האחרון" ולא אחר הוא שראוי לתיאור "המתעתע והעלוב מכולם". כיוצא בזה, למשל, בביטוי "זה הקטן גדול יהיה".
ג. זה כפולה במבנה של טופיקליזציה, האחת מקדימה פסוקית מועצמת²³ הנושא הלוגי והאחרת מוסבת אליה ככינוי חוזר:

34. עצם זה שהצלחתי להגיע לאנשים ולרגש, זה כבר הישג ("ידיעות אחרונות", 20 באוגוסט 2004).

21. השווה יספרסן, 1949–1901, כך 7, 4.6B§, דיונו ב"preparatory *it*". יש הכוללים כינוי זה

המקדים את הנושא בקבוצת ה-expletives, למשל קמפסון 1988, עמ' 200–201; 205–203. כלומר, התהליך של יצירת פרופוזיציה משוערת ובניית מערכת של הנחות קונטקסטואליות

אצל השומע מיד בתחילת המבע (על פי תאוריית הרלוונטיות של ספרבר ווילסון, 1986).

22. המונח פסוקית מועצמת משמש במאמר זה כמונח של פסוקית שמנית.

ההכפלה ידועה כאמצעי להבעת עמדת הדובר, וכאן היא מוסיפה עוד נדבך על האפקט המודלי של מבנה הטופיקליזציה.²⁴

3.1.2 "זה" במבנה רמטי בלתי מסומן בתבנית חג"ם²⁵
 א. זה מקדימה חג"ם (בצורת בינוני, תואר, שם עצם ועוד) המצריך שם פועל (הנושא הלוגי):

35. אני, זה פשוט הורס אותי להתגעגע (שמעוני, עמ' 148).

36. רק זה חסר, לעבוד בחושך (שמעוני, עמ' 124).

37. איך זה מרגיש להיות תמיד לבד (מתוך שיר של טל שגב, גלי צה"ל, אפריל 2004).

38. בטח שזה מחמיא לי לקבל מאנשים מחמאות כאלה ("ידיעות אחרונות", 20 באוגוסט 2004).

וגם בלשון הכתובה ה"גבוהה":

39. אין זה נעים להודות, שארגון המונה מאות לוחמים בלבד מסוגל להרתיע מדינה המחזיקה בצבא החזק ביותר באזור ("הארץ", 16 באוגוסט 2004).

כיוצא בזה: "אין זה מקובל", "אין זה נאה", "אין זה הכרחי" + שם פועל או פסוקית שמנית, ועוד.

ב. זה מקדימה חג"ם + פסוקית מועצמת (הנושא הלוגי):

40. קיבלתי כזה פרגון לאורך כל הדרך וזה לא משנה אם סיימתי שני ("ידיעות אחרונות", 20 באוגוסט 2004).

41. אני רוצה לעשות הכל, וזה נורא תלוי לאן החיים יובילו אותי (שם).

42. "מה זה קשור איך קמתי", ענתה לו (שמעוני, עמ' 295).

43. "זה טבעי שאת בוכה" הוא אמר וליטף לי את הראש (קרת, עמ' 52).

24. השווה להלן דוגמה 71 במבנה "זה מה-זה + שם תואר".

25. מטעמי קיצור ולשם פשטות המינוח אני נוקטת כאן את השם חג"ם בעקבות רוזן, תשל"ז, עמ' 220-221: "ב'חסר-יגוף-ומספר' אנו מבינים מחלקה של מלים עבריות שאין להן תפקיד זולת הופעתן במשפטים בעלי הדגם הנוכחי. אנחנו מגדירים בכך חלק-דיבור נוסף על המקובלים בדקדוק העברי המסורתי. המונח, המושרה מהמונח הלועזי המקובל 'אמפרסונאליים', מזכיר שהביטויים השייכים למחלקה זו אינם כפופים כפיפות מורפולוגית ('אינם נוטים') לא לגוף ולא למספר, ושאינן ציון הגוף הקשור בהם בא אלא בנפרד מהם [למשל, כדאי לממשלה]. נרמזים אנו לעובדה זו גם על ידי כך שבלשונות רבות (ובעיקר אירופיות מודרניות) יהיה האקוויוואלנט שלהם ביטוי המתחיל ב־es ist, it is וכיו"ב". וראה גם רוזן, 1977, עמ' 113. בהמשך (4§) אדון בבעייתיותו של מונח זה.

ג. זה מקדימה חג"ם בצורת פועל + שם פועל (הנושא הלוגי):

44. רק שבמלחמה? זה לא כל כך עזר לשיר (שמעוני, עמ' 315).

3.2 הנגדת היסוד הנושאי הממוקד

זה עשויה לשמש להנגדת היסוד הנושאי הממוקד (contrastive focus) במשפט מבוקע.²⁶

א. זה מקדימה תיאור נסיבתי המוסב אל הנקסוס הממוקד. למשל, מקדימה תיאור סיבה:

45. זה בגללו הפסקת? (שמעוני, עמ' 40).

זה מנגידה כאן בין היות הדבר בגללו (הנקסוס הממוקד) לבין היותו בגלל מישוהו אחר. הוא הדין במבעים אלה:

46. זה רק בגלל השעה הזאת שהיא מדברת ככה (שמעוני, עמ' 208).

47. זה הכל בגלל שאנחנו לא מספיק קשוחים אתם (קרת, עמ' 69).

במבע 47 המבנה הממוקד הוא משפט מבוקע לכאורה (pseudo-cleft).
ב. זה מקדימה המצביעה על שלילת הנקסוס:

48. זה לא שאני מנסה להפחיד אותך או משהו, אני אפילו הייתי בין היחידים בשכונה שלא האמינו בחיך המוות של הנס (קרת, עמ' 145).

זה מנגידה כאן בין קיום העובדה הנדונה, שהיא מוקד המסר, לבין קיומה של עובדה אחרת. כך גם במבעים להלן:

49. זה לא סתם שהוא הביא מהבית את המצלמה שהוא קנה, זה לא רק בשביל לכפר קצת על השבת ההיא: הוא פשוט לא מסוגל ללכת רגוע (שמעוני, עמ' 262).

50. [...] מה את לא סומכת עלי? – "זה לא שאני לא סומכת עליך" ענתה נעמה (שמעוני, עמ' 18).

ג. זה מקדימה המצביעה על הפועל (הנושא הלוגי):

51. כן, זה אבישי שניצח במשחק.

26. בדוגמות שלהלן מופיעים משפטים מבוקעים שהסבתם נשלמה (כלומר ביקוע הפרדיקציה מניב שתי פסוקיות, האחת מייצגת את הנושא הלוגי-התחבירי והאחרת מייצגת את הנושא הלוגי-התחבירי), וגם משפטים מבוקעים שהסבתם התחבירית לא נשלמה, כלומר לא ניכר בהם סימן התפר התחבירי (בצורת סימן השעבוד ש) בין שתי הפסוקיות החדשות שנולדו מן הביקוע.

52. "זה פשוט התקע עושה בעיות" אמר התאורן, "בטח משהו במגעים" (שמעוני, עמ' 248).
53. זה הקצינת ח"ן כתבה את זה? (שמעוני, עמ' 26).
54. אפשר לחשוב בשבילי אני עושה את זה, זה הרי הם באו והנחיתו עלי (שמעוני, עמ' 42).

בלשון הדיבור זה מופיעה בדרך כלל בראש המבע, לפני ציון הפועל הממוקד, ואילו בלשון הכתובה היא מופיעה בדרך כלל לאחר ציון הפועל, שאחריו מופיע אוגד (כולל כינוי גוף שלישי המתפרש בעברית של ימינו כאוגד), למשל בדוגמות 58–55 להלן.

ד. זה מקדימה המצביעה על הפועל (הנושא הלוגי) בפרדיקציה מזהה:

55. זה שוב פעם אתה, ויינטראוב? (שמעוני, עמ' 221).²⁷

3.3 "זה" בפוסט־פוזיציה

א. ככינוי מוסב ליסוד שמני (הנושא הלוגי) המוצב בקדמת הבמה ("ייחוד קדמי"):²⁸

56. להיות שכיר זה באמת לא הרבה כסף, אבל מצד שני, גם הפסדים זה לא (שמעוני, עמ' 243).

27. השווה לזה המצביעה לאחור על הפועל בלשון המקרא: "האתה זה בני עשו" (בר' כז, כא)

28. זה הפוסט־פוזיציוני, הנקרית אחרי נושא ולפני פרדיקט שמני או פסוקית מועצמת, מתפרשת לעתים קרובות בעברית בת ימינו כאוגד, בדומה לכינוי גוף שלישי, מחמת תהליך הולך וגובר של שחיקת מעמדה של הפרדיקציה השמנית הקלאסית. לאמתו של דבר, מבחינה תחבנית היא כינוי המוסב לנושא הלוגי של המשפט (עיין גולדנברג, תשמ"ה, עמ' 314–316; בר, תשנ"ז, עמ' 305–306) ואינה אוגד (קרי נקסוס או נושא פורמלי המצריך משלים פרדיקטיבי). שחיקה זו בולטת בייחוד בהקשרים שבהם לא ניתן להמיר את זה בכינוי גוף שלישי זכר, כגון דוגמות 61 ו-63 להלן שבהן שני הכינויים באים יחדיו בהקשר אחד, כלומר אינם בתפוצה משלימה. רוזן (תשל"ז, עמ' 245–252) דן ב"דגם יג" של שע + זה + שע/שת + תפ, כגון "גלירה זה טוב היום", "זה טוב זה", "חישוב אינדכס זה ככה", "איך זה ערכת מאונ?", "ככה זה חישוב אינדכס". רוזן מגדיר שם את זה כאוגד, וגורס כי משמעות הערה: "מה יש להגיד על הנושא", דבר שאומרים עליו בקשר לטביו והערכתו, לפירושו וכי"ב ולא דווקא לזהותו או לסיווגו [...] בצרפתית ה'הערה' מחייבת תרגום בעזרת c'est "שם, עמ' 247) וראה גם ברמן (1980, עמ' 767), המגדירה את זה במבע כגון "לדבר עם אדם כמוהו זה תענוג" כ-copula suppletive. המקרים שבהם זה אינה ניתנת להמרה בכינוי גוף שלישי הם, לדעתי, בדיוק אלה המעידים על טבעה האמתי, שאינו אוגד. במלכודת זו נפל, למשל, גם גולדברג וקנטור (תשס"ד, עמ' 46–48), הטוענות שיש משפטים שבהם "לכאורה אפשר להמיר את 'זה' באוגד כינוי גוף, אבל המשפט שיתקבל אינו טבעי לדוברים, אם משום שאין התאם דקדוקי בין הנושא והנושא [...] או מסיבות אחרות [...] המרת האוגד 'זה' באוגד כינוי גוף תשנה את משמעות המשפט. [...] בראיון [...] אומרת קציר 'ילדים

57. המשחק-האופי שלהם זה מה שיציל אותנו (שמעוני, עמ' 237).
 58. אבל בעיני התרחיש היותר סביר הוא זה שבו עשרות אלפים מסתננים לגוש קטיף (מוסף "הארץ", 20 באוגוסט 2004).

מבחינה תבניתית שני הכינויים בדוגמה 58, הוא וזה, הם כינויים שווי-ערך המוסכים לנושא הלוגי, אך למעשה כינוי הגוף מתפרש כאן כאוגד, ואילו זה מתפרשת ככינוי אקסטרפוזיציוני (המעמיד את הנושא הלוגי, הפסוקית המועצמת, בקדמת הבמה). בהקשרים מסוימים זה הפוסט-פוזיציונית ממלאת תפקיד של הבהרה, מעין "פירוש הדבר",²⁹ למשל:

59. עד עכשיו אני לא ידעתי בכלל מה זה מולדת, עכשיו אני יודע (שמעוני, עמ' 190).

60. אמן זה לא רק לשיר יפה ולהיראות טוב, זה הרבה מעבר לזה ("ידיעות אחרונות", 20 באוגוסט 2004) – הנושא הלוגי כאן הוא 'להיות אמן'.

ב. זה אחרי הפועל הממוקד במבנה של משפט מבוקע:

61. ושפעם בחיים הוא זה שנתקע עם הסטירה (קרת, עמ' 53).

62. אני הוא זה שצריך להתנצל (קרת, עמ' 142).

63. ז'ק שיראק לא היה זה שהודיע בפומבי שמדינת חוק אינה יכולה להסכיין עם יישובים לא חוקיים ("הארץ", 16 באוגוסט 2004).

במבנה זה הפועל הוא הנושא הלוגי, וזה משמשת כיסוד אקסטרפוזיציוני, המציב אותו בקדמת הבמה.

3.4 הכפלת "זה" כחלק ממיקוד ("מיקוד כריך"³⁰)

במבנה שנדגים להלן מופיע הכינוי זה בראשיתו ובסופו של היסוד הממוקד (היסוד הרמטי) ותוחם אותו. היסוד הממוקד הוא ברומה של ההנגנה (כמו במבני

זה לא בשליטתך' [...] המשפט 'ילדים אינם בשליטתך' אומר שקשה להשתלט על ילדים, ואילו המשפט שאמרה קציר אומר שלידת הילדים (בניגוד לכתיבת ספר) אינה בשליטתה" (ההדגשה שלי).

29. כדברי רוזן לעיל (שם, עמ' 247).

30. המונח "מיקוד כריך" הוא על פי אור, תשנ"ג, עמ' 96. טאובה (תשנ"ז) מתאר תופעה דומה ביידיש ומכנה אותה "תבנית הד". לפי ממצאיו תבנית זו נפוצה ביידיש עם מילים "קלות" (מילים לא מלאות מבחינת תוכן) א-טונליות, כגון כינויים אנפוריים קליטיים, כינויים אד-מודלים וכינויי שאלה. בהערה 9 (שם) הוא כותב בין השאר על הדוגמות שמביא אור מתוך ספרו של ע' עוז, המתעדות שיחה של הסופר עם אנשי בית שמש יוצאי צפון-אפריקה, כי "מתבקשת המסקנה שצריך לחפש מקורות נוספים למבנה הזה בעברית, מלבד היידיש, כגון הדיאלקטים הערביים".

מיקוד אחרים) ואילו הכינוי המוכפל חסר האינטונציה מציין את שיפוליו של סולם ההנגנה.

64. והתרכז כל הזמן בכביש מקדימה, כאילו זה הוא זה שנוהג (קרת, עמ' 68).
 65. זה שהוא לא יודע להעמיד לעצמו גבולות זה לא חדש בשבילי.
 66. מה זה פה, זה כנסת זה? (עוז, עמ' 29).
 67. זה יש לו פה מלוכלך זה, זה ממורמר זה (עוז, עמ' 41).

בדוגמה 64 הכפלת זה יוצרת מבנה של משפט מבוקע ובדוגמה 65 – מבנה של ייחוד (הפסקית המועצמת היא הנושא הלוגי).³¹ בשתי הדוגמות האחרונות, 66 ו-67,³² הכפלת זה מוסיפה למיקוד היסוד הנשואי גם משמעות אינפרנציאלית של זלזול (משמעות פג'ורטיבית). השימוש בכינוי רומז להבעת משמעות פג'ורטיבית ידוע בלשונות רבות. בעברית החדשה הוא בולט בעיקר בצירופים שמניים המיודעים ידוע יתר, למשל, ליד שם עצם פרטי בה' היידוע: "היוסי הזה, אני לא סובלת אותו". דוגמה למשמעותו זו גם בלשון המקרא בשימושי הלז/הלזה.³³ להלן נבחן ביתר הרחבה את תפקידה האקספרסיבי של זה כפי שהוא בא לידי ביטוי בלשון המדוברת בתימינו.

4. "זה" בתפקיד אמוטיבי

זה כיסוד המתקשר למודוס האישי שלפיו רואה הדובר את תוכן הפרופוזיציה משמשת תכופות ליד מיליות כגון מילות השאלה מה ואיך, וליד הכינוי המורכב זהו. כאשר היא מצטרפת למילת השאלה מה בביטויים "מה זה" או "זה מה זה" (ליד חג"ם), הביטוי כולו כיחידה א־טונלית אחת ממלא תפקיד אקספרסיבי של "מגביר" (מגביר שם תואר או שם עצם מותאר, או מגביר אדורביאל), כלומר הוא מחזק את טענת הדובר בהדגישו את התפעלותו מתכונה מסוימת של הנושא או של פעולתו.

31. גם בלשון חז"ל זה משמשת לעתים לצורך מיקוד במקום כינוי הגוף הוא. על פי אור (תשנ"ה, עמ' 313), "כאשר ישות שהוכנסה לטקסט פסקה להיות במוקד ההתעניינות עקב הכנסת מוקד התעניינות חדש ומבקשים לחזור אל מוקד ההתעניינות הראשון". למשל, "המוציא שטר חוב על חבירו והלה הוציא שמכר לו את השדה – [...] וחכמים אומרים: זה היה פיקח שמכר לו את הקרקע" (כתובות יג, ח). אולם בניגוד לעברית בת ימינו, אין לזה תפקיד מודלי של הבעת ביקורת או זלזול.

32. שתי דוגמות אלה מצוטטות אצל אור, שם.

33. למשל: "ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלמות הלזה בא" (בר' לו, יט). השווה, למשל, השימוש ב־*iste* בלטינית, כגון לפי אלן וגרינף (דקדוק לטיני, עמ' 68): "especially refers to one's opponent [...] and frequently implies a kind of contempt".

כאשר היא מצטרפת למילת השאלה איך, יש בה מעין הזמנה של המוען להתפעל או להזדעזע ממצב הדברים המתואר. למשל:

68. יש לי כאן חומר מה זה טוב (קרת, עמ' 32).

69. כל ההלוויה היא השתינה מצחוק, מה זה השתינה, כתם במכנסיים (קרת, עמ' 69).

70. השוטרים מה־זה התאהבו במצלמות עד שלא הפסיקו להתראיין ("הארץ", 3 בספטמבר 2004).

ובמבנה של הכפלת זה:

71. זה־מה־זה נעים לשבת כאן!

ההיסק הפרגמטי של מה־זה כיחידת הנגנה אחת שלפרוזודיה בה משמעות פרגמטית הוא "לא תאמין עד כמה זה כך". בביטוי זה הדובר מודה כביכול שאין לו כלים מילוליים להביע את עצמת התפעלותו. הביטוי מה־זה נועד אפוא להביע הפלגה.

72. רכב חדש אולי לא יצא לו מזה, אבל לפחות ייתנו לו השתתפות משמעותית, איך זה? (שמעוני, עמ' 259).

ההיסק הפרגמטי של איך זה? המהווה שאלה רטורית הוא "מה דעתך, האם התוצאה אינה ראויה להערכה, בהתחשב בנסיבות ובקשיים?" (פנייה של הדובר לנמען לקבל את הסכמתו).

73. איך זה שלא הזמינו אותו לראיון?

ההיסק הפרגמטי של איך זה ש־ הוא "קשה לי להבין כיצד או מדוע כך הוא הדבר" (הדובר מבקש את הזדהות הנמען).

כאשר זה מצטרפת לזהו, כגון במשפטים בדרך החיווי, ההיסק הפרגמטי הוא "אני אומר לך, הדבר אכן הגיע לקצו וכעת יש להתמודד עם המצב החדש" (הדובר מבקש את הזדהות הנמען). למשל:

74. זה־זה, היא הסתלקה והוא חופשי עכשיו.

75. זה־זה נגמרו התירוצים.

במבנה של שאלה ההיסק הפרגמטי הוא "האם אכן זה נגמר ואין כל סיכוי להמשך או לתוספת?" (הדובר אינו מאמין ומבקש את אישורו של המוען שאכן כך פני הדברים). למשל:

76. זה־זה אתה חוזר לארה"ב?

זה משמשת אף להבעת מודליות אפיסטמית, דהיינו כאשר הדובר מבקש לאשש את טענתו ולהוסיף לה את חתימתו האישית, כעין "האמן לי, כך היה הדבר". למשל, בדוגמות שלהלן הערוכות במבנה של "היה זה" במשפט מבוקע:

77. היה זה בחצות הליל בחולות, כשזוג יצא לו לטייל בחולות ("בחולות", פזמון מאת חיים חפר).

78. אני אוהב לחשוב שגם עבור [...] היה זה רגע מיוחד (קרת, עמ' 54).

79. כן היה זה לא טוב, היה רע לתפארת / אבל טוב שנפגשנו בליל מלילות ("וידוי", שיר מאת אלכסנדר פן).

5. דיון

5.1 ההיבט הסמנטי של "זה"

המשותף לטיפוסים שהודגמו לעיל הוא, שזה אינה משמשת בהם כינוי דאיקטי או אנפורי לישות רפרנציאלית מוגדרת בין בעולם החוץ-לשוני ובין בעולם השיח. כאמור, משום כך תיארו אותה חוקרים רבים כיסוד ריק (בדרך כלל כנושא ריק). ברם מן המבעים שהודגמו לעיל עולה כי זה אינה יסוד לקסיקלי ריק; במונחים גנרטיביים אין היא עקבה של טרנספורמציה תחבירית (כלומר אינה ריקה סמנטית), אלא יסוד לקסיקלי בעל משמעות כללית מאוד, הכללית ביותר שניתן להעלות על הדעת.³⁴ להלן אנסה לבחון טענה זו הלכה למעשה.

נבחן, למשל, את משמעות זה בדוגמה 9 לעיל: "זה נגמר בינינו". במבע זה משמעותה 'הכול'. הוא הדין בדוגמה 23 לעיל: "רק שהחיים נתנו לו מכה, והוא כבר לא האמין שהוא יצא מזה [...]" מהדברים הכי גרועים אפשר ככה לצאת. מכל דבר, אין דבר שלא" – במבע זה כלליותה של זה מתקשרת לא רק ל"הדברים הכי גרועים", אלא אף ל"כל דבר". יתרה מזו, אני טוענת שאף בתבניות של אקסטרפוזיציה, כגון מבנה ייחוד ומבנים של משפט מבוקע, אין זה יסוד ריק וגם אין היא שוות-ערך סמנטי (או ביחס של תמורה) לנושא המפורש (שם עצם או כינוי גוף) במשפט, אלא היא יסוד עצמאי בעל משמעות אנפורית כללית, כגון במבני טופיקליזציה – למשל בראש משפט ("ייחוד אחורי"), כדוגמה 32 "זה רק של הצבא, הסרט?" – זה מציינת 'דבר' (במובן הגנרי). כך גם בפוסט-פוזיציה ("ייחוד קדמי"), למשל בדוגמה 27, "אמנות זה לא, מה שזה לא יהיה", וכן בדוגמה 56,

34. דבריי נסמכים על טענתו של בולינגר (1973), כפי שהיא מוצגת כבר בכותרת מאמרו "Ambient It Is Meaningful Too". במאמר זה בולינגר דן במשמעות it כ"כינוי הניטרלי של הטבע" וכן במשמעותו בטיפוס מסוג "הכינוי של הנסיבות הכלליות של עולם השיח". אין הוא דן במשמעותו כיסוד ממקד, כגון במבני ייחוד ובמשפטים מבוקעים. כמו כן אין הוא דן בתפקידיו המודליים-אקסטרפוזיציוניים.

"[...] גם הפסדים זה לא". הוא הדין במבנה של משפט מבוזבז המסומן גם באמצעים פרוזודיים, למשל דוגמה 51: "זה אבישי שניצח במשחק" – זה מציינת כאן 'אדם' (במשמעות גנרית). ההיסק הפרגמטי הוא כאן "האדם הצפוי פחות מכול".³⁵ הקשר הסמנטי והמבני הוא בין זה ובין פסוקית הזיקה כפרופוזיציה עצמאית מהיסוד השמני (שם העצם או כינוי הגוף), המהווה את הנשוא הלוגי (בניגוד למבנה הבלתי מסומן, בלי הנגנה מיוחדת של החלק הראשון של המשפט, שבו הקשר הוא בין שם העצם כזוקק ובין פסוקית הזיקה המגדירה אותו). מצבי חוסר ההתאם המתגלים לעתים במשפטים מבוזבזים בין שם העצם או כינוי הגוף בחלק הנשואי (שבקדמת הבמה) ובין הפועל בפסוקית המועצמת (המהווה את הנשוא הלוגי) הם אלה המעידים, לדעתי, על מעמדה הלסקיקלי העצמאי של זה. למשל, "בסוף אני זה שישלם" (במקום שאשלם),³⁶ "אני זה שהוציא [במקום שהוצאתי] אותך מהבוץ". מצבים אלה מעידים על השלב ה"פרימיטיבי", הקודם לטרנספוזיציה והקודם להתמסדות (גרמטיקליזציה) של הפרופוזיציה המבוזבזת.³⁷ דהיינו, ההתאם, הקיים לדעתי בדיעבד, בין שם העצם או כינוי הגוף בחלק הנשואי ובין הפועל בחלק הנשואי הוא תוצאה של גרירה או של פירוש מוטעה של הדוברים, המבינים את הקשר ביניהם כאילו היה קשר ישיר בין שם־זוקק ובין פסוקית המגדירה אותו. משמע, דווקא מצבי חוסר ההתאם הם המשקפים נאמנה את משמעות המבנה. כך במבנים של פוקליזציה (משפט מבוזבז) וכך במבנים של טופיקליזציה (מבני ייחוד, בהם מבנים שזה מתפרשת בהם כאוגד, כביכול).

גם זה הנחשבת ל"כינוי הניטרלי של הטבע", כגון בדוגמה 2 לעיל, "זה לא תשעה באב היום", היא, למעשה, בעלת משמעות חובקת־כול, המכוונת לנסיבה כולה ואינה נושא ריק. מקבילתו של מבע זה – "היום לא תשעה באב" – עשויה, כביכול, להעיד כי זה היא שריד של אקסטרפוזיציה, או במילים אחרות, כינוי ריק המוסב אל השם המאופייין (היום) המופיע בסוף המשפט. אולם אקסטרפוזיציה מעין זו, היוצרת אשליה של שוויון־ערך סמנטי, אפשרית ברגיל רק במבנים המכילים צורות שמניות עצמאיות המתפקדות כנושא או כתואר פועל (בעיקר של מקום ושל זמן, כגון היום, עכשיו, כאן, בעיר העתיקה, בשבוע הבא). במקרים אחרים ההקבלה בין המבנה המכיל זה המופיעה במשבצת הנושא, לבין מבנה שמני אחר (שם פועל או פסוקית

35. השווה דיק, 1997, עמ' 296 ודיינו שם (13.2.2§) ב־dummy head nouns.

36. השווה לצרפתית "c'est moi qui le paiera", מילולית: "זה אני מי שישלם אותו" (יספרסן, 1969, עמ' 74).

37. בכך אני תומכת בדעתו של סנפלד (Sanfeld) המצוטטת אצל יספרסן, שם. והשווה גם יספרסן (שם, עמ' 73 הערה 2): "Curme, *Syntax* 187, quotes my remarks and speaks of *am* as 'incorrect' in 'It's not I that am marvelous' instead of the correct *is*. Tobler, *Verm. Beiträge* 1.160 calls 'c'est moi qui suis le maître' illogical, and finds 'ce n'est pas moi qui suis le maître' noch seltsamer".

מועצמת) המציין משמעות רפרנציאלית קרובה, אינה ברורה מאליה, אינה אפשרית, או עשויה להצביע על היסקים פרגמטיים שונים. למשל, דוגמה 26 – "מי היה מאמין שזה מה שיצא ממנו: אחד שמעירים אותו באמצע הלילה ודורשים ממנו דו"ח" – המרת מבנה זה למבנה המביע משמעות דומה שהאיבר השמני (הפסוקית המועצמת) בו מהווה פרפרזה של זה אינה אפשרית כלל. בדוגמה 29 לעיל – "זה כסף קטן המודעה", המשמעות האינפרנציאלית אינה זהה למשמעות המבוע המקביל – "המודעה היא כסף קטן". דבר זה ניכר גם כשזה פוסט-פוזיציונית. למשל, המבוע "ילדים זה לא בשליטתך" בעל היסק פרגמטי שונה מהמבוע "ילדים אינם בשליטתך".³⁸

דומה כי אין עוררין על כך שזה בביטויים שלעיל, וכן זו שבמבני טופיקליזציה (בעיקר מבני ייחוד) ופוקליזציה (בעיקר משפטים מבוקעים), היא כינוי רומז מנוטרל (קרי הניגודים ההדדיים בינו ובין שותפיו כפרדיגמה זאת ואלה מחוסלים).³⁹ יתר על כן, אני גם טוענת כי העובדה שזה האקסטרפוזיציונית אינה מוסבת אל שמות עצם בלבד אלא אף אל יסודות תחביריים אחרים, מעידה שאין היא בהכרח בבואה של שם, הגם שהיא מוגדרת במידה מסוימת על ידי היסוד השמני במשפט. אני תומכת בדעתו של בולינג'ר (1973), כי זה מייצגת יסוד עצמאי בעל משמעות כללית מאוד. עם זאת, כאן המקום להדגיש כי באמרי "יסוד בעל משמעות כללית" אין כוונתי להיעדר משמעות. כלליותה של זה היא שעושה אותה מצד אחד מועמדת מתאימה לספציפיקציה סמנטית, ומצד אחר, כשמשמעותה הכללית מובנת מאליה, כלליות זו מבטלת את הצורך בספציפיקציה. לפיכך, בהתאם לעקרון אי-הנדרפות, שפירושו "צורה אחת – משמעות אחת",⁴⁰ אני טוענת כי המבנים שלהלן מציינים משמעויות סמנטיות ופרגמטיות שונות (אף שבהקשר מצומצם קשה לעמוד על הבדלי המשמעות ביניהם):

זה לא תשעה באב היום : היום לא תשעה באב

בתיכון זה היה יותר כיף : בתיכון היה יותר כיף

זה אבישי שניצח במשחק : אבישי ניצח במשחק

38. דוגמה מצוטטת אצל גולדברג וקנטור, תשס"ד, הערה 8.

39. נטרול דומה, או שימוש בכינוי אינדקסלי שאינו רימוז על העצם עצמו (*de re*), ניתן למצוא בלשון הסלנג של ימינו בביטויים אידיומטיים, כגון "אכל אותה" (הפסיד במידה ניכרת), "שיחק אותה" (הצליח מאוד, בזכות פיקחותו בעיקר), "הביא אותה [בגדול]" (הצליח באופן מרשים). במקרה זה צורת הנקבה היא הצורה המנוטרלת. נטרול צורת הנקבה אף הוא מוכר בלשון, למשל בשימוש בזאת כמאזכר פנים-לשוני: "לעומת זאת", "למרות זאת", "הוא טען זאת" ועוד.

40. לדיון במשמעותו של עיקרון זה לגבי כמה מבנים תחביריים עיין, למשל, בולינג'ר, 1968.

אני סבורה אפוא כי זה אינה כינוי ריק אלא כינוי כללי, מנוטרל, שאינו חלק מן הפרדיקט, שהרי לא הפרדיקט הוא היסוד בעל המשמעות הכללית. במישור המשפט (הפרדיקציה) הדבר מעיד על מעמדה הלקסיקלי העצמאי של זה. זאת ועוד, בניגוד לטענה הרווחת,⁴¹ זה הניטרלית משמשת לא רק בביטויים בעלי פרדיקט שמני, כגון פרדיקט המציין מצב ופרדיקטים בלתי טרנזיטיביים אחרים, כי אם אף כשהפרדיקט הוא פועל המצריך נושא, כבדוגמה 14 למשל: "כל כך מחניק פה שזה גורם לי בחילה". דהיינו, זה היא יסוד עצמאי, בעל משמעות, הממלא משבצת תחבירית נפרדת (כאמור, לאו דווקא של נושא), אף שאין הוא ארגומנט לקסיקלי של הפרדיקט. טענה דומה ניתן לטעון כנגד המושג חג"ם (חסר גוף ומספר). מונח זה שטבע ח"ב רוזן הוא, ביסודו של דבר, מונח סתמי הבנוי בדרך השלילה. אין בו מענה למשמעותו הסמנטית והתחבירית של ה"איבר אפס" (בלשון הדיבור איבר זה ממומש באמצעות זה).

בולינג'ר גורס כי זה היא יסוד לקסיקלי המצוי על פני רצף מדורג. כאשר הוא נמצא בקצה החופשי של הרצף, הוא יסוד לקסיקלי מלא (קרי כינוי רומז), ואילו כאשר הוא נמצא בקצהו האחר, הבלתי-חופשי, הוא יסוד המתקרב למעמד של יסוד דקדוקי, כלומר מוצרך על ידי המערכת הדקדוקית בלבד. כאשר מתרחשת גרמטיקליזציה, אין הוא נתפס עוד בעיני הדוברים כיסוד לקסיקלי (גם אם משמעותו כללית), אלא כיסוד המחויב על ידי המבנה הדקדוקי גרידא.⁴² כך במבנים של מבעים שעניינם מזג אוויר ונסיבות כלליות הקשורות בזמן ובמקום בלשונות אירופה, וכן במבנים מהטיפוס שנהוג לכנות בבלשונות העברית בשם "מבני חג"ם" וכן במשפטים מבוקעים. באלה ניכרת הגרמטיקליזציה במרבית לשונות אירופה, אך לא כן בעברית התקנית של ימינו שאינה שונה במקרים אלה מן הנהוג במקורות ואינה נוקטת כינוי גוף סתמי (לענייננו זה) במבנים אלה. בלשון המדוברת המצב שונה וכולטת השפעת לשונות אירופה: עד שנות החמישים השפיעה הגרמנית-יידיש (כגון "איך זה הולך?"), וכיום מטביעה האנגלית את חותמה, כגון דוגמה 37 "איך זה מרגיש להיות תמיד לבד?". תהליך של התמסדות השימוש בזה כיסוד תחבירי מסתמן בעברית של ימינו בעיקר במבנים שבהם זה פוסט-פוזיציונית מתפרשת כביכול כאוגד, אך אינה בת-המרה בכינוי גוף שלישי (כגון "לשיר זה כמו להיות ירדן").

אולם הטענה כי זה אינה יסוד ריק אינה פותרת את הקושי בקביעת מעמדה הלקסיקלי-תחבירי במשפט. את הפתרון למעמדה זה יש לחפש, לדעתי, במישור גבוה יותר של מבנה המשפט, דהיינו במישור המבע (הפרגמטיקה, האילוקוציה).

41. למשל, כטענתו של צ'ייף, 1970, עמ' 102.

42. בולינג'ר, 1973, עמ' 268.

5.2 ההיבט הפרגמטי: הפונקצייה הרטורית והפונקצייה המודלית-אקספרסיבית של "זה"

יש להניח כי ביסוד בחירתו של הדובר במבנה תחבירי המכיל זה עומד בראש וראשונה המניע התקשורתי – למקד את המסר בחלק מסוים של המשפט. לכך יש בלא ספק ערך רטורי, שכן בדרך זו מציג הדובר טענה חזקה יותר בהשוואה למבנה הבלתי מאופיין המקביל לו בתוכנו. בד בבד עריכה תחבירית זו משרתת גם פונקצייה אקספרסיבית: בדרך זו מביע הדובר את עמדתו כלפי הרפונט או הרפונטים המופיעים בהמשך השיח או כלפי חלק מסוים מתוכן הפרופוזיציה.⁴³ ואכן, ראינו כי זה מופיעה במבנים תחביריים מאופיינים של טופיקליזציה ושל פוקליזציה, ואף במבנים בתבנית חג"ם הממלאים פונקצייה מודלית במובהק (קרי הבעת עמדה או ציון מצב רגשי).⁴⁴

כידוע, מודליות אינה מוגבלת לתכונות של הפועל בלבד. לשונות רבות מציינות את המודוס האישי, שלפיו רואה הדובר את האירוע "כאן ועכשיו", לא רק באמצעות נקיטת פעלים מודליים ומודוסים דקדוקיים, אלא אף באמצעות שימוש במיליות שונות וכן באמצעות שימוש בכינויי גוף ויסודות דאיקטיים למיניהם.⁴⁵ בדיקת סביבות היקרותה של זה בעברית בת ימינו מראה כי היא משמשת בעיקר במצבים שהדובר מרגיש מעורב בתוכן הפרופוזיציה, כלומר כאשר הוא מבקש להביע את יחסו או את עמדתו כלפי הישות או המצב המתואר ומזמין את הנמען לחלוק עמו את ניסיונו או להזדהות עם עמדתו. ליונס מכנה תפקיד זה בשם "דאיקסיס אמפתטי" (empathetic deixis).⁴⁶ פונקצייה אקספרסיבית זו בולטת במיוחד במבנים שבהם זה מוכפלת (כגון דוגמות 64–67 לעיל), וכן במבנים תחביריים, בעיקר שלא בדרך החיווי, שבהם מיליות הממלאות תפקיד מודלי כגון בצירופים מה-זה, איך זה ש-, איך זה?! וזהוזה (דוגמות 72–76 לעיל). פונקצייה אקספרסיבית אחרת של זה שהדגמנו לעיל, למשל במבנה היה זה (דוגמות 77–79), היא חתימה אישית של הדובר על התוכן הפרסטי של דבריו (בבחינת "אכן כך היה הדבר" או "אכן בזמן זה או במקום זה ולא אחר התרחש הדבר"). בעריכה תחבירית זו הדובר פונה לנמען ומבקש ממנו להסכים לתוכן המבע, להתרשם ממנו או להזדעזע. על פי חלוקתו של הפילוסוף הבריטי

43. השווה לדברי טראוגוט וקניג, עמ' 213: "indexing the speaker's belief-state and spelling out of communicative relevance".

44. כוזר (תשנ"ב ותשס"ב) מציין את הפונקצייה המודלית כאחת מארבע הדרישות המגדירות את תבנית החג"ם.

45. עיין, למשל, פלמר, 1986, §1.5.3, 1.5.3.

46. ראה ליונס, 1977, עמ' 677. עיין גם בנווניסט, כינויים; בנווניסט, סובייקטיביות.

ר"מ הייר, פונקצייה תקשורתית זו היא חלק מן המישור הנאוטי (neustic) של המבע.⁴⁷

השימוש בכינויי שם במישור השיח (קרי במישור שבין המוען לנמען), ולא דווקא במישור המשפט שבו הם משמשים ככינויים אנפוריים או אינדקסליים למשתתף מסוים באירוע, ידוע גם בכינויים אחרים. למשל, בעברית של ימינו (בעיקר בלשון הבלתי רשמית), בהשפעת לשונות אירופה, רווח השימוש במה שנהוג לכנות בשם "דטיב אתי", דהיינו כינוי גוף + למ"ד היחס בגוף ראשון או שני, המכוון למוען או לנמען ואינו מתאים במין ובמספר לאף אחד ממשתתפי האירוע, למשל: "שלא תהיה לי חולה", "שאתה תתאהב לי – זה באמת נס", "אני מנגן לך [לא במשמעות של 'בשבילך'] את השיר הזה בקלי קלות". המבנה מצוי אף בכינוי חוזר המתאים, לכאורה, לאחד המשתתפים באירוע, למשל: "היא פשוט הסתלקה לה". כינויים מעין אלה ניתן לכנות "כינויי גוף של השיח", שכן הם מכוונים למשתתפי השיח ולא לארגומנטים של הפרדיקציה, ומטרתם העיקרית ליצור קשר אמפטי בין המוען לנמען.⁴⁸

6. סיכום ומסקנות

במאמר זה נבחנו סביבות היקרותה של זה הבלתי לקסיקלית והבלתי פרופוזיציונלית, כלומר ככינוי-שם רופף, שאינו מצביע על מאוזכר מסוים ואינו אנפורי לשם המייצג את אחד הארגומנטים בפרדיקציה. החידוש העיקרי של מאמרנו הוא בטענה, כי אף שניתוח סביבות היקרותו של הכינוי הנדון אינו מסביר את מעמדו הלקסיקלי-תחבירי במשפט, אין להסיק מכאן שהוא יסוד ריק כפי שניסו לטעון בלשנים רבים. טענתי היא כי זה הניטרלית אינה יסוד ריק אלא יסוד עמום, בעל משמעות כללית מאוד או בעל משמעות תקשורתית הבאה לידי ביטוי במישור המבע בלבד.

בולינג'ר (1973) תיאר את הכינוי הרומז העמום או הניטרלי כיסוד לקסיקלי הנמצא על פני רצף מדורג, הנע מן הקצה הלקסיקלי שבו הוא כינוי רומז עצמאי אל הקצה התחבירי השרירותי והאטום, שבו הוא יסוד בלתי עצמאי המוצרך על ידי המבנה. מאמרו האמור של בולינג'ר נכתב בראשית שנות השבעים של המאה הקודמת. על אף גישתו הרעננה והפרספקטיבה הרחבה שלפיה ניתח את התופעה, אין ניתוחו חורג ממישור המשפט, שם נותר מעמדו הלקסיקלי-תחבירי של הכינוי הנדון ללא פתרון.⁴⁹ מאז חלו התפתחויות בבלשנות, בין השאר בתורת

47. ne (νή) פירושה ביוונית 'כן'. על חלוקת המבע לשלושה מישורים – הפרסטי, הטרופי והנאוטי – ראה הייר, 1970. השווה ליונס, 1977, עמ' 751.

48. ראה הלוי (בדפוס), 5 § ("Deixis in the universe-of-discourse").

49. השווה דבריו (בולינג'ר, 1973, עמ' 268): "Saying that it is meaningful is not to deny".

הדקדוק הפונקציונלי, וכיום עוד ועוד בלשנים אינם מסתפקים בניחות מעמדם של יסודות לקסיקליים במישור המשפט בלבד, והם ערים לצורך לנתח את מעמדם גם במישור גבוה יותר, כלומר במישור המבע (הפרגמטיקה, האילוקוציה).⁵⁰ אני מציעה לתאר את השינוי הסמנטי והפרגמטי שהתחולל בכינוי זה ברצף מדורג החל בתפקודו כפריט לקסיקלי, דרך תפקודו הלקסיקלי למחצה בפרדיקציות אימפרסונליות (כגון ביטויי מזג אוויר), תפקודו כאמצעי תחבירי למיקוד המסר ולהדגשת יסוד המסוים בו, וכלה בתפקודו כסמן שיח המהווה חלק מיחידת הנגנה א-טונלית אחת (כגון "זה-מה-זה טוב"). ניתן לתאר רצף זה על דרך שלושת שלבי התפתחות ה"גרמטיקליזציה" שמציעה טראוגוט: הפרופוזיציונלי < הטקסטואלי < האקספרסיבי. לפי טראוגוט, יסוד בעל משמעות במישור הפרופוזיציה עשוי להפוך ליסוד בעל משמעות טקסטואלית, כגון למלא תפקיד בלכידות הטקסט (למשל, מילת קישור) או להפוך ליסוד בעל משמעות אקספרסיבית, או למלא שני תפקידים אלה בו-זמנית.⁵¹ טראוגוט מתארת תהליך זה כתהליך של סובייקטיביזציה, כלומר תהליך שבו יסוד לקסיקלי הנמצא במישור המשפט מועלה על ידי הדובר למישור גבוה יותר במבנה המשפט. במישור זה הוא משמש כיסוד בלתי פרופוזיציונלי (או בלתי לקסיקלי) ומשמעותו מתבהרת במישור הפרגמטי בלבד.

אמנם המקרה של זה אינו דוגמה מובהקת לשלושת שלבי ההתפתחות האלה, שכן כבר בשלב הראשוני אין מדובר בשם עצם בעל משמעות רפרנציאלית מובהקת כי אם בפרונום, ואף בשלב השלישי אין לקבוע כי זה הפכה לסמן שיח (כלומר התרוקנה לחלוטין ממשמעותה הלקסיקלית), אולם ההתפתחות היא בכיוון זה. טענתי גם כי מעורבותו של הדובר בתוכן הפרופוזיציה ופנייתו לשומע לחלוק עמו את המידע או את החוויה שהוא חווה הם מן הגורמים המשפיעים על הבחירה ביסודות דאיקטיים. בנקודה זו הראיתי את נקודת המפגש בין דאיקסיס למודליות. המסקנה העולה מכאן, לדעתי, היא, כי יש לתאר את זה כקטגוריה לקסיקלית-תחבירית פוליסמית שגבולותיה אינם תחומים מראש, והיא נתונה לשינויים דינמיים בהתאם לשינויים המתחוללים במרוצת השימוש בלשון. שינויים אלה ניכרים בהתרחבות שימושיה הפרגמטיים בלשון הדיבור של ימינו. השינויים הדינמיים המשתקפים בתפקודה של זה בעברית של ימינו ראויים ללא ספק למחקר מקיף יותר. למשל, מפאת קוצר היריעה לא נדונו כאן שימושי זה

that there are syntactic problems connected with its use, but only to say that
...syntax should not be the exclusive focus"

50. למשל, על פי תורת הדקדוק הפונקציונלי של דיק, 1997, לענייננו בעיקר שיטת הניתוח שלו הכוללת אופרטורים תחביריים בתפקיד של "קונברטורים של האילוקוציה" (עיי' שם, פרק 11 §5, "illocutionary conversion").

51. עיי' טראוגוט, 1989, עמ' 31.

כפר-פרופוזיציה כללית (כלומר לאו דווקא ככינוי קטדאיקטי, המאזכר משפט מסוים). למשל:

80. "איך הזיקט שלי? לא משמין?" – "למה משמין. דווקא יפה לך." – "זה כי אני מלאה רק במקומות הנכונים" (שמעוני, עמ' 127).

בדוגמה שלעיל זה היא מעין פרופוזיציה שהנקסוס שלה מוגדר באמצעות פסוקית אדוורביאלית.

כמו כן ראויים לעיון שימושיה של זה ככינוי ריק ("מילת חלל") לפני פסוקית זיקה, כגון אחרי ביטויים אפיסטמיים ואחרי מילות יחס, למשל:

81. ההצעה עניינית במובן זה שאינה מתחנפת ואינה פוזלת לבוחר ("הארץ", 16 באוגוסט 2004).

82. אני מתחרט רק על זה שהוצאתי את השירים הטובים באודישנים ("ידיעות אחרונות", מוסף 7 לילות, 20 באוגוסט 2004).

אין ספק כי חלק ניכר משימושי זה ניתן לתאר כאידיומטיים, כלומר כתולדה של התמסדות מילונית של המבנה במערכת הלשונית הסינכרונית. בגדר הדיון לא כללנו צירפים אידיומטיים שאין להם קבוצת הצטרפות מילונית רחבה, כגון הצירוף "וראה זה פלא". מקרים כאלה מקומם ברשימה נפרדת, ככל היחידות הפרואולוגיות בלשון.

הקיצורים הביבליוגרפיים

המקורות הספרותיים

יחייב = ס' יחייב, "עט הכסף", סיפור בתוך "דרך המלים: מקראה", בעריכת ב' טליתמן ור' רייזנברג, תל-אביב תשנ"ה
 עוז = ע' עוז, פה ושם בארץ ישראל בסתיו 1982, תל-אביב תשמ"ג
 קרת = א' קרת, צנורות, תל-אביב תשנ"ב
 שמעוני = י' שמעוני, חדר, תל-אביב תשנ"ט

מקורות עיון

אזר, 1992 = מ' אזר, "לקראת הבנת מבנה המשפט הממוקד בעברית בת-זמננו", העברית שפה חיה: קובץ מחקרים על הלשון בהקשריה החברתיים-תרבותיים בעקבות כנס אורנים תש"ן, בעריכת ע' אורנן, ר' בן-שחר וג' טורי, חיפה 1992, עמ' 87-99

אזר, תשנ"ה = מ' אזר, תחביר לשון המשנה, ירושלים תשנ"ה
 אלן וגרינף, דקדוק לטיני = *J. M. Greenough, Allen and Greenough's Latin Grammar*, Boston 1897

- D. L. Bolinger, "Entailment and the Meaning of = 1968 בולינגר, Structures", *Glossa* 2 (1968), pp. 119–127
- D. Bolinger, "Ambient *It* is Meaningful Too", *Journal of = 1973 בולינגר, Linguistics* 9 (1973), pp. 261–270
- D. Bolinger, "Pronouns in Discourse", *Syntax and = 1979 בולינגר, Semantics*, 12, ed. T. Givon, New York, San Francisco and London 1979
- C. Blanche-Benveniste, J. Deulofeu, J. = 1987 בלנש-בנווניסט ואחרים, Stefanini and K. Van den Eynde, *Pronom et Syntaxe: L'approche pronominale et son application au français*², Paris 1987
- E. Benveniste, "La nature des pronoms", *Problèmes de = כינויים בננווניסט, linguistique générale*, 1, Paris 1966
- E. Benveniste, "De la subjectivité dans le = סובייקטיביות בננווניסט, langage", *Problèmes de linguistique générale*, 1, Paris 1966
- בר, תשנ"ז = ט' בר, "הייחוד בעברית בת זמננו", לשוננו ס (תשנ"ז), עמ' 297–328
- Y. Bar-Hillel, "Indexical Expressions", *Mind* 53 (1954), = ברהלל, 1954 pp. 359–379
- R. Berman, "The Case of an (S)VO Language: Subjectless = 1980 ברמן, Constructions in Modern Hebrew", *Language* 56 (1980), pp. 759–776
- גולדברג וקנטור, תשס"ד = ד' גולדברג וה' קנטור, "על הכינוי 'זה' בעברית של ימינו", בלשונות עברית 53 (תשס"ד), עמ' 43–55
- גולדברג, תשמ"ה = ג' גולדברג, "על תורת הפועל והפועל העברי", מחקרים בגולדברג, תשמ"ה, עמ' 295–348
- G. Goldenberg, "Imperfectly-Transformed Cleft = 1998 גולדנברג, Sentences", *Studies in Semitic Linguistics*, Jerusalem 1998 [reprinted from *Proceedings of the Sixth World Congress of Jewish Studies*, Jerusalem 1977, 1, pp. 127–133]
- G. Green, *Pragmatics and Natural Language Understanding*, = 1996 גרין, New Jersey 1996
- S. C. Dik, *The Theory of Functional Grammar*, 2: *Complex = 1997 דיק, and Derived Constructions*, ed. K. Hengeveld, Berlin and New York 1997
- M. A. K. Halliday, "Notes on Transitivity and Theme in = 1967 האלידיי, English", *Journal of Linguistics* 3 (1967), pp. 37–81
- M. K. A. Halliday and R. Hasan, *Cohesion in = 1976 האלידיי וחסן, English*, London 1976

- R. M. Hare, "Meaning and Speech Acts", *Philosophical Review* 79 (1970), pp. 3–24
- R. Halevy, "The Verb Subject Repetitive *l*-Pronoun = הלווי (בדפוס) Construction in Hebrew as a Case of Subjectification" [in print]
- E. Williams, "Predication", *Linguistic Inquiry* 11 (1980), = 1980 ויליאמס, pp. 203–238
- טאוובה, תשנ"ז = מ' טאוובה, "תבנית הד ביידיש", מסורות ט–י–יא (תשנ"ז), עמ' 420–397
- E. C. Traugott, "On the Rise of Epistemic Meanings in = 1989 טראוגוט, English: An Example of Subjectification in Semantic Change", *Language* 65 (1989), pp. 31–55
- E. C. Traugott and E. König, "The Semantics- = 1991 טראוגוט וקניג, Pragmatics of Grammaticalization Revised", *Approaches to Grammaticalization*, 1, ed. Elizabeth C. Traugott and Bernd Heine, Amsterdam–Philadelphia 1991, pp. 189–217
- O. Jespersen, *The Philosophy of Grammar*, London 1965 = 1965 יספרסן,
- O. Jespersen, *Modern English Grammar on Historical = 1949–1901 יספרסן, Principles*, 7, London and Copenhagen 1901–1949, pp. 144–152
- O. Jespersen, *Analytic Syntax*, New York, Chicago and = 1969 יספרסן, San Francisco 1969
- כוזר, תשנ"ב = ר' כוזר, "החג"ם – חלק דיבור או עמדה תחבירית?", לשוננו נו 248–241 (תשנ"ב), עמ' 248–241
- כוזר, תשס"ב = ר' כוזר, "תבנית החג"ם הפשוטה בלשון המיוצגת כמדוברת", מדברים עברית: לחקר הלשון המדוברת והשונות הלשונית בישראל, תעודה יח, בעריכת ש' יורעאל, תל-אביב תשס"ב
- G. Leech, *Semantics*², Middlesex 1981 = 1981 ליץ,
- J. Lyons, *Semantics*, 2, Cambridge 1977 = 1977 ליונס,
- A. Marty, "Über subjectlose Sätze und das Verhältnis der = 1916 א מרטי, Grammatik zu Logik und Psychologie", *Gesammelte Schriften*, Bern 1916
- A. Marty, "Über die Scheidung von grammatischen, = 1916 ב מרטי, logischen und psychologischen Subjek, resp. Prädikat", *Gesammelte Schriften*, Bern 1916
- ניר, תשנ"ז = ר' ניר, "ז'ה הוא זה' ו'ככה זה': הארה לשונית-פראגמטית", שי להדסה: מחקרים בלשון העברית ובלשונות היהודים, בעריכת י' בן-טולילה, באר-שבע תשנ"ז

- D. Sperber and D. Wilson, *Relevance: = 1986*, ספרבר ווילסון, *Communication and Cognition*, Oxford 1986
- W. L. Chafe, *Meaning and the Structure of Language*, = 1970, צי"ף, Chicago and London 1970
- G. Kleiber, *Anaphores et pronoms*, Louvain-la-Neuve 1994 = 1994, קליבר,
- R. Kempson, "On the Grammar – Cognition Interface: = 1988, קמפסון, The Principle of Full Interpretation", in R. Kempson (ed.), *Mental Representation: the Interface between Language and Reality*, Cambridge 1988, pp. 199–224
- A. Reboul, "Résolution de l'anaphore pronominale: = 1989, רבול, sémantique et/ou pragmatique", *Cahiers de linguistique française* 10 (1989), pp. 77–100
- רוזן, תשל"ז = ח"ב רוזן, עברית טובה³, ירושלים תשל"ז
- H. B. Rosén, *Contemporary Hebrew*, The Hague 1977 = 1977, רוזן,